Halina Kurek

Uniwersytet Jagielloński

Katedra Lingwistyki Kulturowej i Socjolingwistyki

Z GŁĘBOKIM ŻALEM ZAWIADAMIAMY... – NEKROLOG JAKO DOKUMENT PRZEMIAN WSPÓŁCZESNEJ POLSZCZYZNY

Europeizacja języków narodowych bardzo wyraźnie widoczna na płaszczyźnie komunikacyjnojęzykowej [Gajda, 2010, s. 10], a będąca między innymi skutkiem narastającej tendencji do ich globalizacji, spowodowała, że nowe fakty i zjawiska przenikające do komunikacji społecznej wraz z upływem czasu i poprzez masowość użycia zakorzeniają się w poszczególnych systemach językowych, nabierając trwałego charakteru. Procesy te zachodzą też we współczesnej polszczyźnie, zarówno w jej odmianie mówionej, jak i pisanej, a sprzyja im: powszechna nobilitacja potoczności, nieprzywiązywanie wagi do obowiązujących norm poprawnościowych oraz brak dostatecznej wiedzy większości Polaków na temat poprawnego posługiwania się językiem ogólnym.

Przeobrażenia współczesnej polszczyzny obserwować można wszędzie tam, gdzie ludzie komunikują się ze sobą za pomocą mowy lub pisma – w urzędzie, szkole, kościele, w tramwaju, na ulicy itp. Poprzez Internet śledzić je można również w cyberprzestrzeni w wypowiedziach mówiono-pisanych (blogi, czaty) [por. Handke, 2008, s. 273]. Zwykle nowe fakty i zjawiska „pojawiają się najpierw w mówionej odmianie języka, a dopiero potem przenikają do polszczyzny pisanej” [Afeltowicz, 2012, s. 135], która nadaje im status jednostek względnie trwałych, „choć większość z nich pozostaje jeszcze poniżej jej normy” [Markowski, 2008, s. 147]. Czynnikiem decydującym o przejściu do odmiany pisanej jest zawsze wysoka frekwencja danej jednostki w języku nieformalnym – mówionym lub mówiono-pisanym [por. Kuźniak, Mańczak-Wohlfeld, 2014, s. 72].

Spośród licznych tekstów pisanych dokumentujących przemiany współczesnego języka polskiego na szczególną uwagę zasługują nekrologi, systematycznie

drukowane w codziennych gazetach i – z różnych przyczyn – zawsze będące przedmiotem lektury, zwłaszcza starszego pokolenia Polaków. Nekrologi, czyli zawiadomienia o śmierci podawane do ogólnej wiadomości, zawierają „informacje dotyczące pogrzebu zmarłego oraz zwykle dane o jego życiu i działalności” [Szymczak, red., 1979, s. 309], por.:

Z głębokim żalem zawiadamiamy, że 11 grudnia 2013 roku
zmarł w Łodzi

ś † p

prof. dr hab.

ADAM SŁAWOMIR GALA

profesor zwyczajny w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Łódzkiego,
kierownik Katedry Dialektologii Polskiej i Logopedii,
w latach 1987–1990 prodziekan Wydziału Filologicznego
Uniwersytetu Łódzkiego, przewodniczący Wydziału I Językoznawstwa,
Nauki o Literaturze i Filozofii Łódzkiego Towarzystwa Naukowego,
przewodniczący Komisji Językoznawstwa Oddziału PAN w Łodzi,
redaktor naczelny „Rozpraw Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa
Naukowego”, twórca i wieloletni kierownik Studium Doktoranckiego
na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego,
znakomity badacz gwar ludowych i znawca zagadnień onomastycznych,
założyciel kierunku „logopedia z audiologią”,
ceniony wykładowca i dydaktyk,
otoczony szacunkiem współpracowników i studentów,
wymagający od siebie i życzliwy innym,
Człowiek wielkiego formatu.

Z Jego śmiercią polskie środowisko językoznawcze traci wybitnego uczonego
i oddanego nauczyciela akademickiego, niezwykłego Człowieka.

Pozostanie po Nim wdzięczna pamięć tych, którzy Go znali.

przewodnicząca Komisji Językoznawstwa
Oddziału PAN w Krakowie
prof. dr hab. Halina Kurek

Obligatoryjnym elementem nekrologów i zwrotów kondolencyjnych jest imię i nazwisko zmarłego. Według obowiązujących norm poprawnościowych w wymienionych tekstach oba człony nazwy własnej powinny wystąpić w mianowniku liczby pojedynczej, por. *zmarł prof. zw. dr hab. Adam Sławomir Gala* lub w postaci fleksyjnie przekształconej, dostosowanej do określonej formy składniowej formuły wprowadzającej, por. *Z głębokim żalem żegnamy zmarłego profesora zwyczajnego doktora habilitowanego Adama Sławomira Galę*; *Z najgłębszym smutkiem przyjęliśmy wiadomość o śmierci znakomitego uczonego i drogiego kolegi Profesora Zwyczajnego Uniwersytetu Łódzkiego Adama Sławomira Gali*.

W ostatnich latach jednak, zarówno w polszczyźnie mówionej, jak i pisanej, w tym również w tekstach nekrologów, obserwować można zjawisko odchodzenia od odmiany nazw własnych, a zwłaszcza imion i nazwisk. Zastępowanie mianownikami form przypadków zależnych, prowadzące do ujednolicania postaci wyrazów, badacze zauważyli już stosunkowo dawno, bo na przełomie XIX i XX wieku [Kreja, 1995, s. 14]¹. Na początku wieku XXI doszło jednak do gwałtownego nasilenia się opisywanego procesu, na co decydujący wpływ miała wszechobecna globalizacja, skutkująca przejmowaniem przez polszczyznę obcych, zwłaszcza amerykańskich wzorców językowo-kulturowych.

W niniejszym opracowaniu analizę omawianego zagadnienia przeprowadzam w oparciu o materiał wyekscerpowany z tekstów nekrologów, zwrotów kondolencyjnych i podziękowań za opiekę, leczenie lub uczestnictwo w pogrzebie, które ukazywały się w „Dzienniku Polskim” od stycznia 2008 roku do końca września 2014 roku. Co ważne, w opracowaniu uwzględniam tylko te nekrologi, w których pojawiły się nieodmienione formy imion i/lub nazwisk jednoczłonowych². W szczególności przedmiotem moich rozważań są: 1) imiona i nazwiska żeńskie oraz 2) imiona i nazwiska męskie w liczbie pojedynczej.

Analiza zgromadzonego materiału wykazała, że w ciągu niespełna siedmiu lat w „Dzienniku Polskim” zamieszczono około 427 nekrologów i zwrotów kondolencyjnych z błędnymi formami imion i/lub nazwisk użytych w liczbie pojedynczej. W 259 tekstach znalazły się niepoprawne formy imion i/lub nazwisk męskich, a w 168 – pojawiły się problemy z odmianą imion i/lub nazwisk rodzaju żeńskiego. Różnice liczbowe prawdopodobnie wynikają stąd, że w przeciwień-

¹ W niniejszym tekście ze względów praktycznych mianownik nazywam przypadkiem niezależnym, a pozostałe przypadki – przypadkami zależnymi, mimo iż związek podmiotu i orzeczenia uważam za wzajemnie zależny [Polański, red., 1999, s. 476–477].

² Dane statystyczne, które podaję w dalszej części artykułu, mają charakter przybliżony, ponieważ odnoszą się do materiału zawartego w ok. 95% numerów „Dziennika Polskiego” z lat 2008–2014.

stwie do nazwisk żeńskich, zdecydowana większość nazwisk męskich podlega odmianie.

Charakterystyczną cechą onimicznej warstwy nekrologów jest odmienianie imion, w przeciwieństwie do odczytywanych w kościołach wypominków, w których imiona zmarłych są zwykle „odfleksyjniane”. Na 427 wyekscerpowanych nazw własnych (imię + nazwisko) imienia nie odmieniono tylko dwa razy, dostosowując jego postać do mianownikowej formy nazwiska, por. *panu Piotr Mucha wyrazi głębokiego współczucia* (27 VIII 2009); *W piątek [...] odprawiona zostanie msza święta w [...] rocznicę śmierci prof. dr hab. Krystyna Brożek* (19 IX 2012). Nie odmieniono ponadto żeńskiego imienia *Maria* nadanego mężczyźnie jako imię drugie, por. *Z głębokim żalem żegnamy kol. Leszka Maria Rouppert* (30 XII 2010).

Procesowi ograniczania fleksyjności polszczyzny, czyli wprowadzania końcówki mianownika w miejsce końcówek przypadków zależnych, przejściowo towarzyszy też zjawisko odwrotne, tzn. przenoszenia końcówki przypadku zależnego (wyłącznie wołacza) do mianownika. We współczesnej polszczyźnie, a dokładnie w jej odmianie nieoficjalnej, wołacz w funkcji mianownika najczęściej pojawia się w nazwach osobowych: imionach, nazwiskach i przezwiskach. W imionach jego końcówka jest sygnałem ciepłego stosunku do odbiorcy. Użycie jej w nekrologu jest jednym z językowych wyznaczników dodatnich cech charakteru zmarłego i wskazuje na szczególny, bardzo bliski rodzaj więzi łączącej autorów tekstu z osobą zmarłą, por. *Z głębokim żalem zawiadamiamy, że [...] odszedł po długiej chorobie nasz Przyjaciół i Człowiek przychylny wszystkim Stasiu „Baron” Czech de Lindenwald* (18 XII 2012).

W zdecydowanej większości nekrologów imię znajduje się na pierwszym miejscu, ale są też wypadki umieszczania go na miejscu drugim, por. *W [...] bolesną rocznicę śmierci Wilk Rafała* (24 IV 2009). Opisywane zjawisko ma swoje źródło w języku potocznym, który obecnie coraz częściej zaczyna przejmować funkcję polszczyzny starannej.

W przeciwieństwie do imion, nazwiska w nekrologach, zarówno rodzaju męskiego, jak i żeńskiego, mają nierzadko postać mianownikową. Wynika to z faktu, że:

liczba i różnorodność nazwisk, pojawiających się choćby w obiegu prasowym, często działają na użytkowników języka paraliżująco – skala możliwości (a tym samym – wątpliwości) wydaje się tak duża, że powoduje uczucie zupełnego zagubienia, którego konsekwencją bywa [zastosowanie błędnego modelu odmiany – uzup. H.K.] a nawet – wbrew przekonaniu – rezygnacja z odmiany [Jadacka, 2007, s. 37],

por. *Serdeczne podziękowania [...] za troskliwą i bezinteresowną opiekę w ostatnich chwilach życia Mojego Męża Leszka Szramy* (28 I 2009) – dla porównania: *Z głębokim żalem zawiadamiamy, że zmarł nasz Kolega śp. Leszek Szram* (28 I 2009).

W zebranym materiale onimicznym odchodzenie od deklinacji najlepiej dokumentują nazwiska rodzaju męskiego. W tekstach nekrologów, w tej grupie nazw własnych formę mianownikową najczęściej przyjmowały nazwiska zakończone na spółgłoskę i odmieniające się według paradygmatu rzeczownikowego – 122 nazwiska (47,1%) na 259 – wynotowanych z nekrologów, por. *Łącząc się w smutku z naszym Kolegą Łukaszem Giergiel* (21 I 2013); *Michałowi Kłoc szczere wyrazy współczucia* (25 II 2011); *Panu Tomaszowi Kłos wyrazy głębokiego współczucia* (6 XII 2011); *Drogiemu koledze Wiesławowi Kociolek wyrazy głębokiego współczucia* (25 I 2013); *Koledze Przemkowi Kot wyrazy szczerzego współczucia* (12 V 2011); *Piotrowi Krawczyk wyrazy szczerzego współczucia* (12 III 2012); *Z głębokim żalem i smutkiem przyjęliśmy wiadomość o śmierci Andrzeja Maciejasa* (4 II 2009); *Głęboko zasmuceni żegnamy Inż. Andrzeja Malik* (28 II 2012); *Z głębokim smutkiem przyjęliśmy wiadomość o śmierci naszego Kolegi Zbigniewa Pilch* (10 XI 2010); *W pięćdziesiątą rocznicę śmierci Inż. Stefana Płyś* (11 III 2011); *Ze smutkiem przyjęliśmy wiadomość o śmierci Janusza Stasik* (17 IX 2013); *Wyrazy serdecznego współczucia [...] Panu Prezesowi Jerzemu Stręk* (22–23 IV 2011); *Z głębokim żalem przyjęliśmy wiadomość o śmierci Pana Kazimierza Swędziol* (12 V 2009); *Księdzu Adamowi Szczygiel wyrazy otuchy* (18 X 2010); *W pięćdziesiątą rocznicę śmierci Krzysztofa Szumilas* (25–26 IX 2010).

Badania Hanny Jadackiej prowadzone przed ośmiu laty wykazały, że już wówczas istnieli zwolennicy nieodmienności nazwisk męskich zakończonych na spółgłoskę, a zwłaszcza tych antroponimów, które mają identyczne brzmienie z wyrazem pospolitym, np. *Kurek, Płatek, Rydel*. W książce pt. *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia* badaczka wymieniła kilka grup nazwisk, których, zdaniem wielu Polaków, nie powinno się odmieniać. „Analizowany problem dotyczy nazwisk na *-e* (*Blikle, Handke*), *-o* (*Batko, Domeyko*), *-y* (*Czerny, Borowy*), bezsufiksalnych na *-i* (*Lazari, Symoni*), *-a* (*Łopatka, Zawada*), **w najmniejszym zaś stopniu** [podkreśl. H.K.] – zakończonych na spółgłoskę (*Dowgird, Klemm*)” [Jadacka, 2007, s. 37]. Dane z nekrologów wskazujące na gwałtowne przyspieszenie procesu nieodmienności nazwisk, także tych zakończonych na spółgłoskę, mogą więc być dowodem diametralnej zmiany sposobu myślenia zwolenników odmienności nazwisk typu *Szczygiel, Szumilas, Klemm*.

Wśród nazwisk męskich zakończonych na samogłoskę najczęściej nie odmienia się formacji zakończonych na *-o*. W badanym materiale na 259 nie-

odmienionych nazwisk rodzaju męskiego pojawiło się aż 80 antroponimów typu *Gronko*, *Waśko* (30,9%), por. *Panu Mgr. Inż. Zbigniewowi Gorączko* wyrazy głębokiego współczucia (16 IV 2013); *Panu Leszkowi Jajko* [...] wyrazy głębokiego współczucia (27 XI 2009); *Z głębokim smutkiem przyjęliśmy wiadomość o śmierci [...] Marka Jaśko* (6 II 2013); *Z głębokim smutkiem przyjęliśmy niespodziewaną wiadomość o śmierci [...] prof. dr. hab. Jerzego Kapko* (18 I 2013); *Panu Grzegorzowi Mleczko* wyrazy głębokiego współczucia (7 III 2013); *Panu Prof. dr. hab. Pawłowi Olko* wyrazy głębokiego współczucia (10 XII 2010); *W dwudziestą siódmą rocznicę śmierci Mgr. Romana Pudło* (15 X 2010); *Panu Lek. med. Arturowi Puszko* [...] wyrazy szczerego i głębokiego współczucia (27 IX 2011); *Panu Dyrektorowi Ryszardowi Szczudło* wyrazy głębokiego współczucia (29 IV 2011); *Drogiemu Koledze Władowi Szyszko* [...] wyrazy głębokiego żalu (7 X 2011); *Drogiemu Koledze Andrzejowi Walisko* wyrazy głębokiego współczucia (6 VI 2014); *W wigilię piątej rocznicy śmierci naszego kochanego Męża i Ojca Wacława Witko* (9 XI 2012).

W zasadzie fakt ten nie dziwi, ponieważ nazwiska męskie zakończone na samogłoskę *-o* nie posiadają odpowiedniego wzorca fleksyjnego w kategorii wyrazów pospolitych. Poza tym, wobec nasilających się tendencji do nieodmieniania nazwisk żeńskich zakończonych na *-a*, pozostawianie mianownikowej formy nazwisk męskich kończących się na *-o*, a mających przecież odmianę żeńską, jest pewną regularnością językową, wyrównaniem do procesów szerzących się w formacjach rodzaju żeńskiego. W tym wypadku nieodmienność byłaby zatem szerszym zjawiskiem obejmującym systemowo zwłaszcza grupę nazwisk żeńskich mających odmianę rzeczownikową oraz męskich kończących się na samogłoskę [Kurek, 2010, s. 298]. Wysoka frekwencja „odfleksyjnych” nazwisk typu *Mleko*, *Ziobro* może też wynikać z faktu, że tendencję do ich nieodmienności obserwowano już na początku lat siedemdziesiątych XX wieku [Satkiewicz, 1973, s. 228].

W zebranych materiale znalazło się też 45 nieodmienionych nazwisk męskich zakończonych na samogłoskę *-a* (= 17,4% wszystkich „odfleksyjnych” nazwisk rodzaju męskiego), por. *W pierwszą bolesną rocznicę śmierci [...] śp. prof. Andrzeja Bałanda* (15 VII 2011); *Wyrazy wdzięczności za [...] opiekę nad moim bratem Maciejem Dutka* (16 I 2009); *W związku ze śmiercią Jana Zdzisława Kasza* (21 XII 2012); *Dziękujemy [...] za udział w ostatniej drodze [...] Tadeusza Koza* (19 X 2012); *Panu Prezesowi Markowi Miska* głębokie wyrazy współczucia (31 VIII 2012); *Panu Pawłowi Mucha* [...] wyrazy głębokiego żalu (9 IX 2011); *Kol. Andrzejowi Nóżka* składamy wyrazy głębokiego współczucia (24 III 2009); *Panu Marianowi Olszówka* wyrazy głębokiego współczucia (13 IX 2012); *Panu*

Jackowi **Papka** wyrazy głębokiego żalu (1–2 X 2011); Panu Rafałowi **Przepióra** [...] wyrazy głębokiego współczucia (21 X 2009); Panu Prezesowi Władysławowi **Waga** wyrazy głębokiego współczucia (11 IV 2012).

Mianownik zamiast dopełniacza, celownika itd. pojawił się też w nazwiskach rodzaju męskiego odmieniających się jak przymiotniki. Wśród 259 nieodmienionych nazwisk męskich, w nekrologach znalazło się 12 formacji typu *Kochany*, *Luty* (= 4,6 % wszystkich „odfleksyjnych” nazwisk męskich), por. *Koledze mgr. Karolowi **Bury** wyrazy głębokiego współczucia* (24 XI 2010); *Panu inż. Zygmuntovi **Chudy** [...] wyrazy najgłębszego współczucia* (2 III 2012); *Podziękowanie Wszystkim, którzy tak licznie wzięli udział we mszy św. i ostatniej drodze [...] śp. Henryka **Skuty*** (3 I 2012); *Panu Mirosławowi **Szary** wyrazy szczerego współczucia* (19 I 2012).

W omawianej grupie antroponimów nie zanotowałam jednakże nieodmienionych nazwisk zakończonych na *-ski*, *-cki* oraz *-dzki*. Potwierdza to tezę H. Jadackiej, że zwolennicy nieodmienności wyłączają z tego procesu nazwiska typu *Kowalski*, *Turski* [Jadacka, 2007, s. 37]. Dodam jednak – wyłączają w polszczyźnie pisanej, bowiem w wypominkach, mających charakter mówiono-pisany, czyli mniej formalny, nieodmienione nazwiska męskie na *-ski*, *-cki* i *-dzki* – występują, por. za świętej pamięci: *Wojciech **Bobiński** z żoną, Józef **Masłowski**, Henryk **Kowalski**, Jan **Pożycki**, Bronisław **Tokarski**; za zmarłych: Antoni **Dąbrowski**, Henryk **Kowalski*** [Kurek, 2012, s. 200].

W grupie nazwisk żeńskich postaci mianownikową wprowadzano wyłącznie w formacjach zakończonych na *-a* i odmieniających się według paradygmatu rzeczownikowego, np. *Pani Halinie **Boba** [...] wyrazy szczerego, głębokiego współczucia* (6 VII 2009); *Koleżance Lidii **Cebula** wyrazy głębokiego współczucia* (23–25 IV 2011); *W piątek [...] odprawiona zostanie msza św. w intencji 25. rocznicy śmierci Haliny **Gembala*** (20 IX 2012); *Serdeczne podziękowania [...] za profesjonalną i pełną troski opiekę medyczną nad naszą Mamą Heleną **Giza*** (3 VI 2011); *Mgr Barbarze **Korona** wyrazy szczerego współczucia* (10 IV 2009); *Głęboko poruszeni nagłym odejściem naszej Przyjaciółki Halusi **Krupa*** (27 IX 2013); *Wszystkim Przyjaciółom, Sąsiadom, Organizacjom i Instytucjom, które żegnały śp. Helenę **Kulaga*** (4 II 2013); *Z żalem przyjęliśmy wiadomość o śmierci Marii **Lipka*** (30 VII 2009); *Łączymy się w ból i smutku [...] po stracie ukochanej ŻONY i MATKI Heleny **Łopata*** (10 XII 2010); *Z głębokim żalem żegnamy naszą Drogą Koleżankę Danutę **Postawa*** (9 III 2009); *W dniu [...] odprowadziliśmy na miejsce wiecznego spoczynku Czesławę **Półka*** (22 X 2010); *Pani mgr Grażynie **Sarna** Radcy Prawnemu wyrazy głębokiego współczucia* (3 II 2011); *Pani Hannie **Słomka** wyrazy głębokiego i szczerego współczucia*

(5 VII 2011); *Drogiej Koleżance Krystynie Sroga* wyrazi szczerego i głębokiego współczucia (21 IV 2011); *Z wielkim żalem przyjęliśmy wiadomość o śmierci Izabeli Stokłosa* (18–19 IX 2010); *Z głębokim żalem i smutkiem przyjęłam wiadomość o nagłej śmierci Pauliny Szczerba* (21 I 2013); [...] *drogiej Koleżance Grażynie Waga* wyrazi szczerego współczucia (7 II 2011); *Z wielką przykrością przyjęliśmy wiadomość o śmierci Pani Aleksandry Zięba* (30 III 2010).

Wysoka frekwencja „odfleksyjniania” nazwisk żeńskich zakończonych na *-a* (168 nieodmienionych form wynotowanych z tekstów nekrologów) upoważnia do wniosku, że nasilająca się nieodmienność formacji żeńskich typu *Kuźma*, *Sacha* staje się już powoli ich cechą dystynktywną [Pawłowski, 1951, s. 49–62; Górny, 1957, s. 176; Handke, 1994, s. 46]. Podobnie jak w wypadku nazwisk męskich, w zebranych materiale nie zanotowałam natomiast nieodmienionych nazwisk zakończonych na *-ska*, *-cka* oraz *-dzka*, typu *Żegnamy Marię Kowalska*. Formacje tego rodzaju, również z nieodmienionym imieniem, pojawiały się jednak w wypominkach, por. *módlmy się za: Agnieszka Stalska, Maria Bialska, Eleonora Paliszewska, Halina Marczewska, Katarzyna Szwalska, Józefa Potocka, Julia Stawicka, Magdalena Skowrońska z synem* [Kurek, 2012, s. 199].

Na koniec można by postawić pytanie, czy masowe „odfleksyjnianie” nazwisk w nekrologach nie wpływa negatywnie na proces komunikacyjny i prawidłowy odbiór publikowanych tekstów. Odpowiedź brzmi – nie, ponieważ wykładnikami formy fleksyjnej całego związku są: odmienione imię oraz inne dopełnienia leksykalne, dzięki którym tekst nekrologu zyskuje jednoznaczną charakterystykę składniową. Jednak nieodmienione formy nazwisk w tekstach nekrologów, czyli „w języku oficjalnym, który powinien stanowić wzór poprawności” uznać trzeba, podobnie, jak Irena Bajerowa, „za błędy w szczególnie sposób obrażające podstawowe zasady języka polskiego” [Bajerowa, 1999, s. 320].

BIBLIOGRAFIA

- AFELTOWICZ Beata, 2012, Charakterystyka funkcjonowania nazw własnych we współczesnej polszczyźnie, w: *Dynamika społecznych zmian a stratyfikacja národného jazyka*, red. A. Gálisová, Banská Bystrica, s. 126–136.
- BAJEROWA Irena, 1999, Wstyd nie odmieniać nazwisk, „*Język Polski*”, LXXIX, z. 4, s. 320.
- CYBULSKI Marek, 2010, O ograniczeniu fleksji w formułach polskiej etykiety językowej, „*Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*”, LV, s. 51–60.

- GAJDA Stanisław, 2010, Gramatyczna polskość a tożsamość narodowa i europejska, w: *Polonistyka bez granic*, T. 2 Glottodydaktyka polonistyczna – współczesny język polski – językowy obraz świata, red. R. Nycz, W. Miodunka, T. Kunz, Kraków, s. 3–11.
- GÓRNY Wojciech, 1957, Zagadnienie polskiej gramatyki onomastycznej, „*Język Polski*”, XXXVII, z. 3, s. 174–178.
- HANDKE Kwiryna, 1994, Przyczyny ograniczania fleksji nominalnej we współczesnej polszczyźnie, w: *Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych*, red. E. Wrocławska, Warszawa, s. 41–48.
- HANDKE Kwiryna, 2008, *Socjologia języka*, Warszawa.
- JADACKA Hanna, 2007, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słotwórstwo, składnia*, Warszawa.
- KREJA Bogusław, 1995, Językowe i pozajęzykowe przyczyny nieodmienności polskich nazwisk, „*Język Polski*”, LXXV, z. 1, s. 12–22.
- KUREK Halina, 2010, „W sprawie wniosku Janina Kowalska przy uczestnictwie Jana Gubała” – moda, konieczność czy kierunek ewolucji polskiej fleksji, w: *Polonistyka bez granic*, T. 2: Glottodydaktyka polonistyczna – współczesny język polski – językowy obraz świata, red. R. Nycz, W. Miodunka, T. Kunz, Kraków, s. 295–302.
- KUREK Halina, 2012, „Ucieczka w nieodmienność”, czyli o „odfleksyjnieniu” nazwisk w polszczyźnie mówionej księży, w: *Mundus Verbi in honorem Sophiae Cygal-Krupa*, red. M. Pachowicz, K. Choińska, Tarnów, s. 197–206.
- KUŹNIAK Marek, MAŃCZAK-WOHLFELD Elżbieta, 2014, Angielskie wyrazy okolicznościowe w polszczyźnie, „*LingVaria*”, IX, nr 1 (17), s. 69–79.
- MARKOWSKI Andrzej, 2008, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa.
- PAWŁOWSKI Eugeniusz, 1951, Baran mówi o Kowal. O tworzeniu i odmianie nazwisk i tytułów żeńskich, „*Język Polski*”, XXXI, z. 2, s. 49–62.
- POLAŃSKI Kazimierz, red., 1999, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- SATKIEWICZ Halina, 1973, Odmiana wyrazów, w: D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Warszawa, s. 124–300.
- SZYMCZAK Mieczysław, red., 1979, *Słownik języka polskiego*, T. II, Warszawa.